

Освітологія – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти

Віктор ОГНЕВ'ЮК,

доктор філософських наук, професор, дійсний член НАПН України, ректор Київського університету імені Бориса Грінченка,

Світлана СИСОЄВА,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач науково-дослідної лабораторії освітології Київського університету імені Бориса Грінченка

Кожне суспільство відтворює себе через систему освіти. Освіта як соціальне й культурне явище є невід'ємним супутником еволюційного розвитку людства. За півтора століття від розуміння освіти як нормованого процесу, спрямованого на трансляцію прийдешнім поколінням соціально значущого й культурно-історичного досвіду та забезпечення наступності поколінь (В.С. Ледньов); процесу і результату засвоєння особистістю певної системи знань, практичних умінь і навичок та пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної й творчої діяльності, а також морально-естетичної культури (С.У. Гончаренко); цілеспрямованого процесу виховання і навчання в інтересах людини, суспільства й держави (Закон України «Про освіту») дослідники прийшли до якісно інших характеристик цього поняття. Освіта розглядається сьогодні як: процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого об'єктивного соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальна сфера суспільного життя; унікальна система, своєрідний соціокультурний феномен; сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів її самозбереження й розвитку; цілісна єдність навчання, виховання й розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства; результат, тобто рівень загальної культури й освіченості людей.

Отже, нині поняття «освіта» розуміється широко та окреслюється різними контекстами: освіта – цінність (державна, суспільна, особистісна); система різноманітних навчальних закладів і освітніх установ; особливий процес; різнорівневий результат;

соціокультурний феномен; соціальний інститут, що впливає на стан свідомості суспільства.

Щодо розмежування двох достатньо близьких, але нерівнозначних понять «педагогіка» й «освіта», пошлемося на думку С.У. Гончаренка, який пише, що «освіта» є найбільш загальним педагогічним поняттям, яке означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес. З одного боку, поняття «освіта» вводить об'єкт педагогіки у загальний соціальний контекст, а з іншого – відкриває можливість його тлумачення в конкретних поняттях. Але багато вчених наполягали і наполягають на використанні для позначення об'єкта педагогічної науки слова «виховання», а не «освіта» [1].

Особливості сучасного етапу цивілізаційного розвитку людства (глобалізація, інтеграційні процеси, інформатизація суспільства й усіх його інститутів) змінюють статус освіти для держави й кожної людини, формують нові вимоги до освітньої галузі й рівня освіченості людини, впливають на характер та закономірності розвитку сфери освіти, поглиблюючи різницю між поняттями «педагогіка» й «освіта».

Розвиток педагогіки відбувається у межах її «вічного» предмета – виховання людини. Педагогіка лишається стрижнем для освіти, оскільки у будь-яких виявах (цінність, процес, результат, система інституцій, засіб формування свідомості суспільства тощо) освіта потребує інструментального забезпечення досягнення своїх цілей, яке надає їй педагогіка (здобутки дидактики, теорії й практики виховання тощо).

Інший характер мають дослідження розвитку сучасної освіти. Внесок системи освіти в економіку будь-якої держави сьогодні може бути більш вагомим порівняно з галузями промисловості. Доведено, що фактично сума трьох років економічного впливу системи освіти на економіку набагато перевищує за цим показником вплив усієї

нафтогазової галузі або сфери високих бізнес-технологій [8]. «Інтелектуалізація» економіки, підвищення ролі освіти в життєдіяльності суспільства, визначальний вплив освіти на весь соціальний організм висуває її на пріоритетні позиції суспільного розвитку, що об'єктивно збільшує в дослідженнях сфери освіти число дотиків і взаємодію з науками: філософією, соціологією, культурологією, економікою, політикою, теорією управління, правом тощо (освітня політика, економіка освіти, соціологія освіти, управління освітою, освітнє право). Взаємодії із зовнішнім середовищем стають для сфери освіти фактором внутрішньої самоорганізації, сприяють самоорганізації її підсистем і є умовою еволюції самої системи освіти.

Отже, динаміка змін у розумінні поняття «освіта», розширення соціального і суспільного контексту цього поняття передусім пов'язані зі зростанням ролі освіти в життєдіяльності сучасного суспільства. Освіта реально стає продуктивною силою й гарантом національної безпеки держави. Все більш залежною від знань кожного індивіда стає сучасна економіка, оскільки сьогодні основним засобом підвищення її ефективності є людські ресурси (скупний інтелект та знання людей, їх здатність до інноваційної діяльності, творчі й управлінські якості тощо). «Інтелектуальна» економіка в умовах, коли знання й кваліфікація стають капіталом й особистим надбанням кожної людини, зовсім по-іншому починає взаємодіяти з підсистемою соціального організму, що «продукує» людський капітал, – освітою.

Інтегрований характер сучасної освіти, складність її як суспільного феномену, зумовленість розвитку освітньої галузі не тільки зовнішніми чинниками, а й власним саморухом, спрямованим на забезпечення відповідності вимогам конкретної історичної доби, потребують якісно іншого дослідницького підходу до проблем системного функціонування й розвитку сфери освіти.

Дослідженням різних аспектів функціонування освіти сьогодні займаються представники багатьох наук (соціології, економіки, політології, психології, математики, кібернетики та ін.). Все гостріше відчувається необхідність розроблення нового наукового напрямку вивчення самої сфери освіти. Становлення нової науки завжди є відповіддю на певний соціальний запит, незалежно від того, наскільки він усвідомлюється [12]. На необхідності всебічного підходу до вивчення освіти наголошує президент НАПН України В.Г. Кремень: «Освіта в цілому – це поле комплексних досліджень, міждисциплінарного підходу й системного аналізу, оскільки вона є «системним» об'єктом...» [3]. Спираючись на цю думку, вважаємо, що науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти має формуватися як такий, що розкриває спрямованість еволюції самого інституту освіти до набуття ним функції важливого цивілізаційного механізму розвитку, відповідального за випереджальне формування якостей людини, суспільного інтелекту та якості

самих освітніх систем. Тому важливого значення для розвитку суспільства набувають осмислення нових ознак і змісту сучасної освіти в умовах цивілізаційних змін нашої історичної доби, розуміння тенденцій її розвитку, внутрішніх суперечностей і механізмів прогресу. Отже, сучасність висуває проблеми, розв'язання яких потребує розвитку системних наукових підходів у галузі гуманітарного знання.

У світовому науковому обігу все частіше використовується термін «едукологія» (у Росії – «образованиеведение») для окреслення комплексної науки про освіту. Вперше термін «едукологія» був використаний керівником Асоціації дослідників едукології в Державному університеті штату Огайо Лорі В.Хардінгом ще у 1951 р. [8]. Остаточо до наукового обігу термін «едукологія» був введений Е.Стейнер (Elizabeth Steiner) у 1964 р. у праці «Логіка навчання й едукатологія». Термін «едукатологія» самою Е.Стейнер було трансформовано в «едукологія». Варто зазначити, що науковці, які вперше почали вживати термін «едукологія», докладно аналізували зміст цього поняття. Зокрема, Е.Стейнер писала, що об'єктом едукології є «все про освіту». Дослідниця розглядала едукологію як проміжний варіант між педагогікою – наукою про навчання й виховання молоді, об'єкт дослідження якої вважався достатньо вузьким, – і «ethology» – наукою про діяльність людини у світі, формування характеру людини, об'єкт дослідження якої вважався занадто широким [15, с. 50–51].

Сучасними науковцями едукологія розглядається як нова системна теорія цілісного дослідження освіти з властивими їй тенденціями розвитку, внутрішніми суперечностями, механізмами прогресу, методами управління, зокрема на державному рівні. Чимало дослідників розглядає едукологію як синтетичну науку, що інтегрує різні напрями вивчення сфери освіти, зокрема філософію та історію освіти, антропологію освіти, психологію навчання, соціологію освіти, економіку освіти, управління освітою, культурологію тощо [4]. Водночас об'єкт та предмет едукології не завжди розуміються в контексті системного погляду на сферу освіти, а розглядаються відповідно до: окремих напрямів функціонування освітньої галузі (економічного, правового тощо); реалізації генеральної мети освіти (формування освіченої людини); необхідності визначення фундаментального знання; різних напрямів розвитку освітньої сфери, виявлення її інваріантних характеристик; створення системи освіти для інформаційного суспільства; функціонування різних освітніх систем тощо.

Варто підкреслити, що науковий статус та соціальний престиж тієї чи іншої науки багато в чому залежать від рівня опрацьованої в ній теорії як вищої, найбільш розвинутої організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності й істотні зв'язки певної галузі дійсності – об'єкта теорії [2]. Побудова наукової теорії кожної

науки передбачає чітке визначення її методологічних атрибутів, зокрема власного об'єкта і предмета дослідження. Якщо виходити з того, що едукологія інтегрує (синтезує) певну кількість дотичних до сфери освіти наук, то, на нашу думку, визначення наукового апарату без запозичення з інших наук є нереальним, а отже, постає питання про самостійність едукології як науки у такому її розумінні.

В Україні ідея наукового напрямку, що базується на інтеграції наук, дотичних до сфери освіти, з'явилася у 1995 р. Цей напрям дістав назву «освітологія» [5, с. 10]. Поєднання двох понять «освіта» й «логос» для окреслення назви нового наукового напрямку інтегрованого пізнання сфери освіти відображає цілісність наукових досліджень феномену сучасної освіти, адже російські філософи-ідеалісти (В.Ф. Ерн, П.А. Флоренський) вживали термін «логос» у значенні «цілісного» й «органічного» знання, яке характеризується рівновагою розуму та серця, аналізу та інтуїції. На думку українського психолога А.Фурмана, цей термін вдало розвиває кращу національно-культурну традицію українства, збагачує його мовленнєвий етикет [14]. За А.Фурманом, освітологія як суспільно-гуманітарна наука має вирішити суперечність між формальною і неформальною освітою. Дослідження з освітології, які проводить його наукова школа, спрямовані на розроблення теорії освітньої діяльності, вітакультурної методології, інноваційної оргтехнології модульно-розвивального навчання та масового соціально-психологічного експерименту [там само].

Об'єктивно необхідність нового наукового напрямку інтегрованого пізнання освіти – освітології – зумовлена логікою розвитку сучасного суспільства та освіти, посиленням їх взаємозв'язків та взаємозумовленості, а саме:

- зростаючою роллю освіти в розвитку сучасної цивілізації та її впливом на особистісне становлення людини, мікро- і макропроцеси розвитку, а також потребою вивчення усіх потенційних можливостей освіти;

- глобалізацією, яка спонукає до формування єдиного освітнього простору та вироблення універсальї освіти;

- потребою вироблення актуальної освітньої політики, принципів та стратегічних напрямів її розвитку;

- переходом до масової освіти, не тільки загальної середньої, а й вищої, що загострює проблему підготовки інтелектуальної еліти суспільства та виокремлює роль освітології в царині суспільних наук;

- інтелектуалізацією економіки та всіх сфер суспільного життя, трансформацією освіти у сферу людського капіталу та її перетворенням у рушія суспільного розвитку;

- потребою осягнення наукової спадщини філософів, педагогів, психологів, політичних і громадських діячів, які розглядали освіту як особливу сферу людської діяльності та суспільний інститут, що

виокремлює науку про освіту як самостійну галузь знання;

- розмежуванням та окресленням поля наукових досліджень між філософією освіти, педагогікою та іншими науками, а також потребою в інтеграції їхніх зусиль у межах цілісного дослідження складного феномену – сучасної сфери освіти [7].

Сформулюємо основні положення, на яких вибудовується наша *концепція освітології як наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти*.

В освітню практику сьогодні активно впроваджуються різні освітні парадигми. Водночас жодна з них сама собою не може забезпечити комплексного розв'язання тих проблем, які нині постають перед освітою. Унаслідок динамічності, неоднозначності й нелінійності сучасного суспільного розвитку інтегровану сутність освіти неможливо відобразити жодною парадигмою, спрямованою на реалізацію власних парадигмальних домінант [9].

Ми виходимо з того, що освітологія як науковий феномен найбільш повно відображає всі знання, що стосуються до освіти, а саме поняття «освітологія» як наукове ліквідує плутанину між власне освітою та знанням про освіту незалежно від того, за допомогою яких наук воно отримане.

Освітологія виникла на стику філософії освіти й педагогіки, за рахунок виходу наукового знання про сферу освіти за межі їхніх об'єктів й предметів. Немає нічого дивного в тому, що нова гуманітарна наука – освітологія, не підмінюючи собою філософію освіти, все-таки зберігає причетність до філософських ідей. Філософія має справу з граничними, вічними проблемами. Будь-яка наука, хоча й занурюється в конкретності, вирішуючи часткові завдання, також вибудовує відносно цілісну картину світу, а тому не може не спиратися на філософію. Розглядаючи місце і роль філософії освіти в структурі наукових досліджень феномену освіти, варто звернути увагу на те, що здійснювані філософією дослідження у сфері освіти піднесли ідею освіти до рівня вселюдського феномену, проте філософія, відповідно до своєї місії, не досліджує специфічні проблеми, що належать до інших галузей знання, якщо, звичайно, вони не розкривають загальні тенденції розвитку [7]. Зосереджуючись на дослідженні феномену освіти, розвитку ідеї освіти та ідей в освіті, цілей і результатів освіти, філософія як наука теоретико-методологічного спрямування забезпечує осягнення сутнісних проблем і взаємозв'язків у сфері освіти і тим самим створює підґрунтя для формування освітології. На цій науковій магістралі філософія не тільки зберігатиме, а й посилюватиме свій вплив у пізнанні освіти, оскільки тільки вона спроможна осягнути її цілісність.

З іншого боку, освітологія виникла на основі педагогіки, її концепції та методології, а тому становлення і розвиток освітології тісно пов'язані з тими дослідженнями, які проводилися і проводяться у межах педагогічної науки. Педагогіка як соціальна наука зосереджена на теорії та закономірностях

навчання, виховання і соціалізації людини, а отже, не спроможна охопити всю сферу освіти, її цілісний феномен та закономірності розвитку.

Беручи витоки з філософії освіти та педагогіки, спираючись на надбання психології, соціології, культурології, а також інших дотичних до сфери освіти наук, освітологія спрямована на створення інтегрованого знання про сферу освіти та забезпечення її динамічного розвитку відповідно до суспільних інновацій. На відміну від педагогіки, яка досліджує освіту як процес, філософії освіти, яка розглядає освіту як ідею, освітологія формується як наука, що вивчає освіту як сферу зі складною сегментарною структурою систем, здатних до самоорганізації [6].

Освіта як сфера життєдіяльності людини і як соціальний інститут є складним соціальним утворенням, яке функціонує відповідно до законів природи й суспільства. Така складність і соціальний характер дають змогу віднести систему освіти до складних соціальних систем. Саме системний характер освіти зумовлює її взаємозв'язок з іншими соціальними підсистемами – економічною, політичною, культурною тощо – і дає підстави під час дослідження сфери освіти звертатися до їхніх кількісно-якісних та структурно-динамічних характеристик.

Сфера освіти є складною системою, оскільки характеризується великою кількістю взаємодіючих підсистем; є відкритою, оскільки їй притаманні риси відкритої системи: вона обмінюється з довкіллям речовиною (ресурсами), енергією (фінансами) та інформацією (знаннями) [11]. Сфера освіти як складна система є нелінійною (тобто в ній наявні обернені зв'язки між змінними в часі та просторі величинами, які описують стан системи), нерівноваженою (у ній з певною швидкістю відбуваються різні динамічні процеси). Відкритість освіти пов'язана: з відкритістю нашого суспільства; необхідністю діалогу з освітніми системами інших країн; розв'язанням проблем полікультурної й міжкультурної взаємодії у соціумі; процесами глобалізації й інтеграції; створенням простору для власного освітнього руху кожної людини. Погляд на освіту як відкриту складну систему відображає суттєву ознаку сучасної освітньої сфери – об'єктивне перетворення її на окрему самостійну галузь господарства.

Сферу освіти як відкриту, нелінійну, нерівноважену й складну варто віднести до синергетичних систем, що функціонують відповідно до принципу позитивного зворотного зв'язку і здатні змінити власну структуру з метою пристосування до змін зовнішніх умов свого існування [10]. У сфері освіти як відкритій за певних умов можуть виникати нові впорядковані структури, що підвищують ступінь її самоорганізації.

Відкритість освітніх систем як вихідний принцип передбачає якісно нові підходи до розуміння розвитку освіти, сутність яких полягає в тому, що початком є не сама освітня система як ціле в її статичному стані, а людина з її неповторністю як постійне

джерело стихійності, невпорядкованості і водночас розвитку [там само].

Погляд на сучасну сферу освіти як синергетичну систему змінює наше уявлення про випадковість та необхідність в освітніх системах, незворотність освітніх процесів, дає змогу по-іншому зрозуміти характер та сутність ентропійних процесів в освітніх системах. Так, флуктуації у суспільному розвитку й суспільному інтелекті (інновації, винаходи), що позначаються на системі освіти й сприймаються часто освітянами як хаос, відповідно до синергетики мають розумітися як особливий вид регулярної нерегулярності, а не як руйнування системи освіти, оскільки розвиток та самоорганізація відкритих систем здійснюються через хаотичність і нерівноваженість. Прикладом може слугувати винахід сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, який став тією мегафлуктуацією суспільного інтелекту, яка не тільки змінила контури майбутнього, а й стала «точкою біфуркації» для всієї земної цивілізації, викликала всі ті цивілізаційні процеси, про які ми сьогодні говоримо, перетворила сферу освіти на синергетичну систему [там само]. «Інформаційна революція» радикально перетворює топологію освітнього простору, змінює його розподіл на метрополію й периферію, є початком нової інформаційної цивілізації з новою системою життєвих смислів, цілей і цінностей.

Інформатизація освіти сформувала систему домінант розвитку освіти, які можна вважати похідними від неї. Їхнє призначення полягає у «розтягуванні» суспільного інтелекту до меж мегафлуктуації для досягнення ним врівноваженої форми. До системи похідних домінант розвитку сучасної освіти можна віднести: глобалізацію освіти; конвергентність освіти; неперервність освіти; доступність освіти; відкритість освіти; фундаменталізацію освіти; капіталізацію освіти (знання й кваліфікація людини стають її капіталом й особистісним надбанням); інноваційність освіти.

Освітологія, яка вивчає відкриту систему – сферу освіти, є сама відкритою системою, що охоплює вимогу, зумовленість та ресурс, привнесений в неї із зовнішнього наукового середовища. Відповідно, суттєва відмінність освітології від інших гуманітарних наук, зокрема педагогіки, полягає у тому, що освітологія є своєюрідною освітньою синергетикою для дослідження сфери освіти.

Освітологія, як і синергетика, вивчає системи зі зворотним зв'язком, досліджує не процеси стабілізації, а механізми розвитку, виникнення нових освітніх структур за рахунок руйнування старих, отже, синергетичний підхід є найбільш доцільним для дослідження освітологічних проблем. Розглядаючи сучасну сферу освіти як взаємодію складних підсистем, здатних до самоорганізації, саморозвитку і самоуправління, синергетичний підхід дає змогу вивчати сучасну освіту і як засіб, що забезпечує інтеграцію різних способів пізнання людиною навколишнього світу, підвищує творчий

потенціал людини для вільних і осмислених дій, відкритого сприйняття й цілісного усвідомлення світу. Саме тому освітологічні дослідження завжди мають *міждисциплінарний (мультидисциплінарний, трансдисциплінарний) характер*, а науковий інструментарій дослідник добирає залежно від мети дослідження. І хоча є думка, що освітологія «як синтетична наукова дисципліна має інтегрувати щонайменше вісім сфер упредметненого наукового знання – філософію, соціологію, культурологію, антропологію, психологію, педагогіку, фізіологію, методологію» [14], ми вважаємо, що освітологія не інтегрує і не синтезує інші науки, вона «співпрацює» з ними у дослідженнях різних аспектів розвитку освіти, є самостійним науковим напрямом, який, з огляду на свою синергетичну сутність, реалізується на рівні міждисциплінарних досліджень.

Сучасні проблеми дослідження в гуманітарній галузі – складні й комплексні, оскільки відображають об'єктивну реальність – складну, динамічну, невизначену. Тому нині в гуманітарних науках спостерігається перехід від чітко окреслених понять до менш чітких («розмитих»). З погляду сучасної постнекласичної методології, необхідність таких нечітких понять зумовлюється не стільки недостатньою проникливістю людського розуму, скільки складністю самого світу, відсутністю у ньому жорстких меж, всезагальною змінюваністю, нестійкістю. Такі нечіткі поняття виявляються ефективними в дослідженні складних динамічних систем [13], зокрема освітологічних.

Провідним концептуальним положенням проведеного досліджень в освітології є розуміння сфери освіти як цілісного динамічного утворення, структура якого охоплює нерозривно пов'язані між собою елементи (сегменти). Їх сукупність, з одного боку, зберігає динамічну цілісність сфери освіти, а з іншого – забезпечує її здатність до розвитку й самоорганізації, взаємодії з іншими системами соціального організму та впливу на їх розвиток. Саме цілісність є однією з провідних категорій освітології, яка дає можливість досліджувати освітні процеси на основі принципів якості (О.І. Субетто) та впорядкувати основні категорії освітології на основі холистичного підходу, що забезпечує цілісний розгляд як проблем створення наукової теорії освітології, так і напрямів її реалізації на практиці. Отже, освітологія є тим науковим напрямом, у межах якого сфера освіти вивчається як цілісне явище, а міжпредметна координація та інтеграція сприяють дослідженню розвитку освіти у сукупності всіх чинників, що мають вплив на неї та спричинений нею вплив на суспільство.

Об'єктом дослідження освітології є сфера освіти в її сталому розвитку [7]. Таке формулювання об'єкта вказує не тільки на його системний всеосяжний характер (освітні процеси і явища), а й підкреслює, що об'єктом дослідження освітології є відкрита система. Предметом дослідження освітології є: наявні системи й підсистеми освіти в їх сталому розвитку;

умови й чинники, що впливають на цей розвиток; домінанти розвитку сучасної освіти (які визначають вектор розвитку освітніх систем) [там само]. Такий предмет дослідження є динамічним і залежним від суспільних змін. Відповідно, освітологія спрямована на дослідження сучасної освіти як цілісного суспільного феномену, чинників, що впливають на її розвиток та зумовлюють вплив освіти на поступ сучасної цивілізації як цивілізації освіти й науки, цивілізації людини нового еволюційного рівня – людини освіченої.

У теоретичному ракурсі стратегія досліджень з освітології має враховувати сучасні демографічні процеси, ситуацію на ринку праці, ті зміни, які відбулися і відбуваються у самій системі освіти, та чинники (зовнішні й внутрішні), що впливають на її розвиток [6]. До зовнішніх чинників впливу відносимо економічні, культурно-історичні, демографічні, суспільно-політичні, соціальні. До внутрішніх – домінанти розвитку самої сфери освіти, які визначають напрями інноваційної політики у галузі освіти, спрямованої на підтримку інноваційної освітньої діяльності як відповіді на інновації у суспільстві. З погляду практичної реалізації, освітологічні дослідження здійснюються у певному конкретному контексті, оскільки врахувати одночасно всі чинники, що впливають на сферу освіти, практично неможливо. До того ж визначення домінант розвитку сучасної освіти сприяє правильності вибору вектора й обґрунтованості змісту освітніх інновацій.

Перед освітологією як самостійною наукою можуть стояти такі завдання:

- цілісне дослідження сфери освіти у різних площинах, вимірах, співвідношеннях та взаємозв'язках з метою виявлення закономірностей і тенденцій її розвитку;
- аналіз процесів, що відбувалися, відбуваються і відбуватимуться в освіті з метою виявлення «точок біфуркації» та найбільш важливих чинників впливу на освіту для футурологічного прогнозування;
- опис і зіставлення різних освітніх систем з метою визначення загальних характеристик та притаманних їм особливостей;
- прогнозування розвитку освіти, аналіз і вироблення принципів освітньої політики;
- окреслення категорій наукового апарату;
- створення методологічної бази для прикладних досліджень у сфері освіти;
- розроблення фундаментальних проблем [7].

Успішне вирішення визначених завдань можливе на основі застосування наукових методів і принципів, що використовуються в царині соціально-гуманітарних наук. Це, насамперед, такі принципи: гуманізму; аполітичності; плюралізму; відносності результатів; взаємозалежності й розвитку; наукового абстрагування; зв'язку з практикою тощо.

Вивчення специфіки різних систем і підсистем освіти та їх взаємодії, порівняння і визначення місця різних елементів освіти, а також вивчення історії розвитку освіти в різних суспільствах і культурах,

дослідження варіантів впливу та взаємопроникнення, наукове прогнозування розвитку освіти ставлять зміст освітологічних досліджень.

Практичну значущість також можуть мати освітологічні дослідження, спрямовані на підтримку освітньої політики (планування та прогнозування розвитку освіти) і задоволення принципово нових вимог економіки до системи освіти (зорієнтованість на реальні потреби й економічні проблеми суспільства; інноваційність; гнучкість і динамічність; неперервність; забезпечення можливості навчання без відриву від виробництва; належна якість освітніх послуг у різних регіонах країни; особистісна зорієнтованість; інтерактивність; відкритість і доступність; зорієнтованість на формування освіченої людини).

Наведемо деякі можливі напрями освітологічних досліджень, спрямованих на подолання суперечностей між вимогами суспільства до сфери освіти й реальним станом її розвитку, які згруповані в дослідницькі модулі:

- Ретроспективний аналіз філософських концепцій формування й розвитку освіченої людини з метою налагодження взаємовідносин між різними групами людей всередині системи освіти як типу соціальних пріоритетів, що притаманні лише освітнім процесам.

- Система «вчитель–учень» як «співтовариство», в якому відбувається неперервний інтелектуальний та особистісний розвиток суб'єктів взаємодії. Розвиток учня (студента, дорослого) як інваріант освітології й мета кожного освітнього процесу. Дослідження взаємозв'язку цілей різних етапів освіти з рівнем досягнення людиною власної акме-вершини. Освітологічні засади навчання, орієнтованого на поєднання різних рівнів пізнавальної діяльності. Освітологічні аспекти співпраці, партнерства, виховання.

- Створення оптимальних освітніх моделей. Залежність процесу та результату освіти від рівня теоретичних підходів до формування навчальних планів та програм на діагностичній основі, від наявності об'єктивних критеріїв та показників ефективного функціонування навчального закладу.

- Наступність як універсальна філософська категорія. Реалізація наступності як конструктивне заперечення попереднього (етапу, досвіду, знання тощо). Адаптація до нового як найважливіший компонент наступності.

- Економічні механізми розвитку освіти. Дослідження основних категорій ринкової економіки в їх застосуванні до освітніх систем у сфері виробництва освітніх послуг; формулювання основних закономірностей і тенденцій розвитку та функціонування освітнього ринку як галузевого; дослідження проблем функціонування освітніх систем в умовах глобальної конкуренції та обґрунтування механізмів їх розв'язання.

- Вивчення проблем детермінованості позиції учня (студента, дорослого) політичною та економічною ситуацією в державі: освітній процес завжди

«замовлений» і зумовлений конкретним соціумом, потребами суспільства. Такі закономірності передбачають наявність зв'язків між основними елементами освітньої системи. Розвиток цих зв'язків є професійно орієнтованим, вирізняється акмеологічною спрямованістю і здійснюється відповідно до необхідності цілісності та єдності навчання, учіння й самоосвіти.

- Вирішення суперечності між необхідністю модернізації змісту освіти та відсутністю відповідних механізмів. Суперечність постає внаслідок того, що зміст освіти розробляється зазвичай у зовнішньому щодо навчального закладу середовищі, проте темп розвитку науки випереджає практику – сферу її застосування. Навчальний заклад є посередником між наукою і виробництвом. З іншого боку, такі дидактичні характеристики, як структура, форми, методи, є інерційними та можуть гальмувати розвиток всієї сфери освіти. Інноваційна спрямованість освітнього процесу дасть змогу формувати такий зміст освіти, який відзначатиметься соціальною новизною та можливістю використання його як критерію освітньої діяльності і рівня практичної спрямованості освіти.

- Дослідження освітніх систем економічно розвинутих країн.

- Імпульси, що зароджуються у самій сфері освіти.

Окремо підкреслимо, що одним з найважливіших завдань освітології є дослідження умов формування людини нового типу – *homo educatus* (людини освіченої) [6]. Особлива місія *homo educatus* полягає в тому, що освічена людина покликана гармонізувати своє буття і свою духовну сферу з буттям світу, що вигідно відрізняє її від *homo sapiens*. Поява *homo educatus* – це насамперед результат інтелектуально-духовного розвитку сучасної людини, що вирізняє її серед попередників в еволюційному ряді. Звісно, що це не виключає впливу природних, біологічних та соціальних чинників, але чинники інтелектуально-духовного змісту в появі *homo educatus* є визначальними. До найбільш важливих із них варто віднести: усвідомлення біологічно-духовної сутності людини; розгортання процесу пізнання шляхом самопізнання; володіння системними знаннями про цілісність та єдність світу; вироблення системи цінностей, на основі якої розгортається власна світоглядна та життєва позиція; розуміння своєї відповідальності за світову гармонію.

Можна визначити та спрогнозувати надалі такі етапи розвитку освітології:

- *філософський* (обґрунтування філософських засад нового наукового напрямку інтегрованого пізнання освіти, об'єкта, предмета та завдань освітології);

- *емпіричного знання* (визначення точок доотику сфери освіти до інших сфер життєдіяльності суспільства, їх взаємовпливів і взаємозв'язку, з'ясування прикладних освітологічних контекстів,

місця і ролі освітологічного знання для розвитку суспільства);

– визначення освітології як наукової дисципліни (формулювання принципів і критеріїв освітологічного знання, його структури, створення ідеальних освітологічних об'єктів, побудова освітологічних теорій, методології освітологічних досліджень);

– розгортання прикладних освітологічних досліджень (визначення складових освітологічної підготовки, розроблення програм і змісту навчальних курсів та спецкурсів з освітології, визначення актуальних напрямів освітологічних досліджень, розгортання міждисциплінарних та мультидисциплінарних досліджень у галузі освітології, моніторинг впливу результатів освітологічних досліджень на різні сфери життєдіяльності суспільства);

– системних досліджень у галузі освітології (започаткування в Україні напряму наукових досліджень з освітології, створення системи підготовки науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації з освітології, розроблення системи моніторингу впливу результатів освітологічних досліджень на ефективність розвитку різних сфер суспільного життя).

Підготовка з освітології, на нашу думку, має реалізуватися на рівні магістерських програм. Починати таку підготовку потрібно з викладання навчального курсу «Освітологія», що складається з трьох модулів, зміст яких спрямовано на розгляд сфери освіти як об'єкта наукового дослідження, здобутків та суперечностей у теорії і практиці функціонування сучасних освітніх систем, складових освітологічної підготовки та методології дослідження сфери освіти як цілісного суспільного феномену. Далі послідовно вивчаються такі навчальні дисципліни, як «Філософія освіти», «Історія освіти», «Освітня політика», «Освітнє право», «Економіка освіти», «Управління освітою», «Соціологія освіти», «Культурологія освіти», які розкривають взаємозв'язки та взаємовпливи сфери освіти і дотичних сфер життєдіяльності суспільства. При цьому навчальні дисципліни «Філософія освіти» та «Історія освіти» можуть розглядатися як такі, що дають уявлення про розвиток самої ідеї освіти й історичні витоки становлення й функціонування освітньої сфери. Дисципліни «Освітня політика», «Освітнє право», «Економіка освіти», «Управління освітою» спрямовані на розкриття інноваційних механізмів розвитку освіти. Дисципліни «Соціологія освіти», «Культурологія освіти» розкривають соціокультурні технології створення освітньо-соціально-культурного простору розвитку людини, сутність освіти як складової культури, унікального соціокультурного феномену, взаємозалежність і взаємозумовленість множинності культур і освітніх систем, що їх відображають, взаємовпливи суспільства, культури та освіти.

Цілісність освітологічної підготовки забезпечується тим, що останній модуль навчального курсу «Освітологія» («Методологія дослідження сфери освіти як цілісного суспільного феномену») вивчається після засвоєння всіх дисциплін, що й сприяє

не тільки формуванню цілісного освітологічного знання, а й розумінню інтегрованого підходу до досліджень сфери освіти (на рівні міждисциплінарних, мультидисциплінарних та трансдисциплінарних досліджень). Підготовка з освітології шляхом вивчення освітологічного контексту дослідження освітніх процесів та явищ дає змогу в іншому науковому ракурсі зрозуміти характер та сутність суспільного феномену – сфери освіти.

Отже, освітологія, концептуально охоплюючи багатоаспектні проблеми освітньої сфери, пропонує методологію досліджень феномену сучасної освіти та напрям підготовки фахівців, які здатні системно розв'язувати проблеми розвитку сучасної сфери освіти. Вважаємо, що освітологія, поступово долаючи інерцію нашого мислення та кордони міждисциплінарних наукових досліджень, може перетворитися на нову продуктивну світоглядну парадигму, спрямовану на розвиток суспільства засобами освіти.

Література

1. Гончаренко С.У. Освіта / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – С. 614–616.
2. Гончаренко С.У. Побудова педагогічної теорії / С.У. Гончаренко // Педагогічна газета. – 2006. – №11 (148), листопад. – С. 5.
3. Кремень В. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Кремень. – К.: Грамота, 2007. – 576 с.
4. Мицкевич Н.И. Эдукология: инвариантные характеристики / Н.И. Мицкевич // Адукатор. – 2010. – №1 (17). – С. 21–27.
5. Огнев'юк В.О. Актуальні проблеми виховання дітей та молоді в сучасних умовах / В.О. Огнев'юк // Виховуємо громадянина. – К., 1995. – С. 10.
6. Огнев'юк В.О. Освітологія як відображення міждисциплінарного підходу у наукових дослідженнях феномену сучасної освіти / В.О. Огнев'юк // Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: за матеріалами першої Всеукр. наук.-практ. конф. «Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти» / авт. кол.: В.Г. Кремень, О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех, В.О. Огнев'юк, В.М. Ткаченко, П.Ю. Саух, Д.І. Дзвінчук, С.О. Сисоєва, І.В. Соколова. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. – 152 с. – С. 53–62.
7. Огнев'юк В.О. Філософія освіти в структурі наукових досліджень феномену освіти / В.О. Огнев'юк // Шлях освіти. – 2009. – №4 (54). – С. 2–6.
8. Свиридов О.А. Теория и методология функционирования образовательных систем : дисс. ... д-ра экон. наук: 08.00.01 / О.А. Свиридов. – Йошкар-Ола, 2006. – 363 с. – РГБ ОД, 71:07-8/398.
9. Сисоєва С.О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: [моногр.] / С.О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с.
10. Сисоєва С.О. Освіта як об'єкт дослідження / С.О. Сисоєва // Шлях освіти. – 2011. – №2. – С. 5–11.
11. Стрельник О.Н. Концепции современного естествознания: конспект лекций / О.Н. Стрельник. – М.: Юрайт: Высш. образование, 2010. – 224 с.

12. *Субетто А.И.* Принцип, законы и структура науки об образовании – образованиеведение. Императив Неклассического синтеза / А.И. Субетто // «Академия Тринитаризма». – М., Эл. №77–6567, публ. 10892, 19.12.2003.
13. *Тестов В.* Качество и фундаментальность высшего образования / В.Тестов // Высшее образование в России. – 2008. – №10. – С. 89–92.
14. *Фурман А.* Освітologia як синтетична наукова дисципліна: проблеми завдань, об'єкта, предмета, методу / А.Фурман // Вітакультурний млин. – 2006. – Модуль 3. – С. 4–9.
15. *Steiner E.* Educology of the Free / Elizabeth Steiner. – New York: Philosophical library, 1981. – 69 с.

Анонсації

Віктор ОГНЕВ'ЮК, Світлана СИСОЄВА **Освітologia – науковий напрям інтегрованого дослідження сфери освіти**

У статті розкрито сутність нового наукового напрямку інтегрованого дослідження сфери освіти – освітologia; сформульовано основні положення концепції освітologia; розглянуто філософські та педагогічні витoki її формування; з'ясовано завдання, які стоять перед освітologiaю як самостійною наукою; визначено основні етапи розвитку освітologia, напрями освітологічної підготовки та освітологічних досліджень, спрямованих на подолання суперечностей між вимогами суспільства до сфери освіти й реальним станом її розвитку.

Ключові слова: сфера освіти, освітologia, освітологічна підготовка, освітологічні дослідження.

Віктор ОГНЕВ'ЮК, Светлана СЫСОЕВА **Освитология – научное направление интегрированного исследования сферы образования**

В статье раскрыта сущность нового научного направления интегрированного исследования сферы образования – освитологии; сформулированы основные положения концепции освитологии; рассмотрены философские и педагогические истоки её формирования; определены задачи, которые стоят перед освитологией как самостоятельной наукой, а также основные этапы развития освитологии, направления освитологической подготовки и освитологических исследований, нацеленных на преодоление противоречий между требованиями общества к сфере образования и реальным состоянием её развития.

Ключевые слова: сфера образования, освитология, освитологическая подготовка, освитологические исследования.

Viktor OGNEVYUK, Svitlana SYSOYEVA **Osvitologia – the scientific approach to the integrated study of the sphere of education**

The essence of the new scientific approach to the integrated study of the sphere of education – osvitologia – is disclosed in the article; the main points of the osvitologia's conception are formulated; the philosophical and pedagogical sources of its forming are considered; the author defines the tasks the osvitologia faces as the independent science and the main stages of the osvitologia development, the areas of the osvitological training and osvitological researches, that are directed to the overcoming of the society's demands incompatibilities to the sphere of education with real condition of its development.

Keywords: sphere of education, osvitologia, osvitological training, osvitological researches.

ДО 90-РІЧЧЯ «РШ»

ВЕЛЬМИШАНОВНІ КОЛЕГИ, ДОРОГІ ДРУЗИ! **Колектив Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини щиро вітає вас із славним ювілеєм!**

Серед великої когорти освітянських видань України журнал «Рідна школа» стоїть на високому п'єдесталі нової генерації наукової журналістики. Впродовж своєї славної історії ви зробили великий внесок у справу розвою українського шкільництва, примножили творчий та інтелектуальний потенціал освітньої галузі.

Ваш редакційний колектив завжди щедрий на насіння Добра, Розуму і Краси, є порадником і другом багатьох тисяч педагогів-вихователів, пропагуючи досвід кращих вчителів, плекаючи любов до життєтворчості та добротворення.

Від усього серця радіємо за вас, пишаємось вашими успіхами. Прийміть щирю вдячність за високе служіння обраній справі, невтомний творчий пошук, самовідданість, добро і щедрість душі. Саме ці провідні якості співробітників журналу приваблюють людей, роблять видання улюбленим у спілкуванні освітян, науково-освітньої громади, справжнім центром українського духу.

Приємно, що ви динамічно розвиваєтесь, йдете у ногу з часом, завжди відкриті для спілкування, для співпраці з нашим університетом. Ми високо цінуємо співробітництво, яке розвивається на діловій дружній основі, і сподіваємось на здійснення спільних задумів та творчих проєктів.

У ці ювілейні дні зичимо вам, шановні друзі, міцного здоров'я, щастя, достатку. Нехай Боже благословення, віра у майбутні перемоги не покидають вас. Хай будуть ще вагомішими успіхи у благородній справі розбудови освітнього простору України XXI століття.

За дорученням колективу,
з повагою та любов'ю ректор

проф. Н.С. Побірченко